

চৰৈবেতি

নবদশ সংখ্যা, বিংশতি বৰ্ষ, ১৪২৯ বঙ্গাব্দ

ৰামকৃষ্ণ সারদা মিশন বিবেকানন্দ বিদ্যাভবন

সংস্কৃত বিভাগ

চরৈবেতি

১৯তম সংখ্যা * ২০তম বর্ষ * সেপ্টেম্বর ২০২২

“মেধাং ম ইন্দ্রো দদাতু, মেধাং দেবী সরস্বতী।”

(মেধাসূক্ত, ৩য় মন্ত্র)

রামকৃষ্ণ সারদা মিশন

বিবেকানন্দ বিদ্যাভবন

সংস্কৃত বিভাগ

২৩ সেপ্টেম্বর, ২০২২

প্রকাশনাঃ

সংস্কৃত বিভাগ,
রামকৃষ্ণ সারদা মিশন,
বিবেকানন্দ বিদ্যাভবন,
৩৩, শ্রীমা সারদা সরণি
কলকাতা - ৭০০ ০৫৫

সংস্কৃত বিভাগঃ

শ্রীমতী সাবেরী রক্ষিত
শ্রীমতী সংঘমিত্রা মুখার্জী
প্রব্রাজিকা অসক্তপ্রাণা

प्रम्भादकीयम्

चलनम् खलु जीवनम्। तत्तु चलति वहमाना नदीव।
वर्णमयानि उपलानि संगृह्य तदेव जीवनयापनं वर्णमयं
कृत्वा अग्रसरणे एव जीवनस्य सार्थकता निहितास्ति।
'चर एव इति' यत्र भवति बीजमन्त्रः तत्र गतिर्भवति
अप्रतहिता। कयापि प्रतिकूलया सैव गतिः न भवति
रुद्धा। अस्माकं आदरिणी ऊनविंशतिवर्षीया तरुणी
'चरैवेति' अपि नवोद्यमेन नवोत्साहेन ताललयछन्दोभिः
अग्रं चरति।

अव्याहता भवतु अस्या गतिः इत्येव नः प्रार्थना।

सूचीपत्रम्

- १। राथी पूर्णिमा ओ संस्कृत दिवस - पृ ९
- २। स्वाधीनतार अमृत महोत्सव - पृ ११
- ३। देवभाषा - पृ १३
- ४। तृतीयवर्षीयाः - पृ १४
- ५। द्वितीयवर्षीयाः - पृ १४
- ६। प्रथमवर्षीयाः - पृ २०
- ७। डोरकविहीनं तं डोरकम् (आश्लोपलङ्किः) - पृ २२
- ४। माता भूमिः पुत्रोहं पृथिव्याः - पृ २३
- ९। कुन्तीकृता श्रीकृष्णस्तुतिः - पृ २४

রাখী পূর্ণিমা ও সংস্কৃত দিবস

প্রব্রাজিকা প্রদীপ্তপ্রাণা

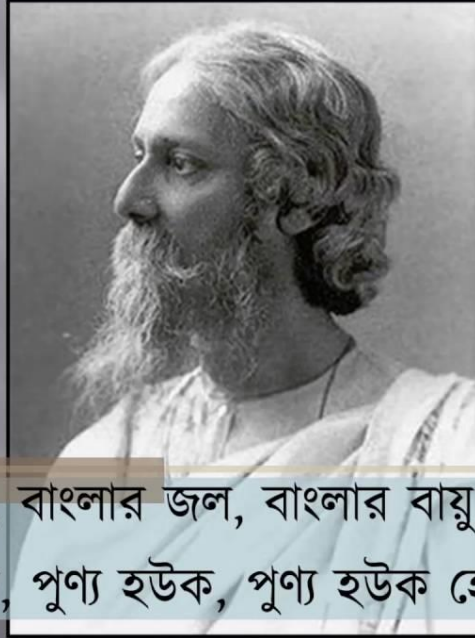
রামকৃষ্ণ সারদা মিশন বিবেকানন্দ বিদ্যাভবন মহিলা মহাবিদ্যালয়ের জীবন যাত্রা সহজ আনন্দে পূর্ণ। ছোট-বড় বিবিধ উৎসব দিয়ে বছরের দিনগুলি এখানে বর্ণময় ও আনন্দমুখর হয়ে উঠে এমন একটি ছোট অথচ প্রাণময় হাসি-খুশিতে ভরা একটি তিথি হল ঝুলন বা রাখীপূর্ণিমা। ভারত সরকার কর্তৃক এদিনটি সংস্কৃত দিবস হিসাবে নির্দিষ্ট হয়েছে। আমাদের এই মহাবিদ্যালয়ে এর সূচনা চলে আসছে - প্রিয় একটি বিষয়ের চর্চা দিয়ে - সেটি হল সংস্কৃতভাষা ও সাহিত্য। বিদুষী ও গুণবতী অধ্যাপিকাদের সম্মেহ পাঠদানে উপকৃত হয়ে থাকে নবীনা ছাত্রীসমাজ। সংস্কৃত-বিভাগের একটি বিশেষত্ব হল সংস্কৃত দিবস উদ্যাপন। এই বিভাগের ছাত্রীরা সংস্কৃত ভাষায় সম্পূর্ণ একটি অনুষ্ঠান আমাদের কাছে উপস্থাপিত করে এই আশ্রমের সুন্দর সভাগৃহে। বেদমন্ত্র পাঠ, আবৃত্তি, সঙ্গীত, নৃত্য এবং একাঙ্ক নাটিকা প্রভৃতি উপস্থাপন করে তারা তাদের প্রিয়মঞ্চে। আমরা অনেকেই সাগ্রহে উপস্থিত হই সেখানে - মেয়েদের সাদর আমন্ত্রণে। দেখতে পাই, শুনতে পাই আগাগোড়া দেবভাষায় পরিচালিত একটি মধুর ও মর্যাদাপূর্ণ অনুষ্ঠান। সাধুবাদ দিতে হবে আমাদের অধ্যাপিকা ও শিক্ষিতা কন্যাদের যত্নে পরিবেশিত অনুষ্ঠানটিকে।

আমাদের মহাবিদ্যালয় একটি আংশিকভাবে আবাসিক প্রতিষ্ঠান তাই এর অনেক বৈশিষ্ট্য আছে যা, রামকৃষ্ণ সারদা মিশনের আদর্শের প্রকাশক। আবাসিকারা ছাত্রী পরম্পরায় ও দিদিদের উৎসাহে প্রায় একমাস আগে থেকে হাতে তৈরী করে রাশি রাশি রাখী। এই পুণ্য পূর্ণিমায় তারা সকলকে ভালবেসে রাখী পরিয়ে দেয়। গুরুজনদের প্রণাম করে তাদের কাছে পাওয়া এই প্রীতির বন্ধন-সূত্রগুলি আমাদের বড় সমাদরের। তারা রেশমী সূতো, পুঁতি, শোলার টুকরো, ফুল-পাতা ও কোন পদক ইত্যাদি দিয়ে তৈরি করে অপরূপ শিল্পনির্দর্শন - এই রাখীর সম্ভার। কি উদ্যম, নিষ্ঠা, সৌন্দর্যচেতনা ও শ্রম দিয়েই না সেগুলি তৈরি হয়। রাখী প্রাপকেরা হলেন সব শিক্ষিকা, সন্ন্যাসিনী, ব্রহ্মচারিণীগণ, নানাশ্রেণীর মহিলাকর্মী এবং কয়েক জন পরিবার নিয়ে থাকেন - এমনি কর্মীদের শিশুরাও।

আবাসিক এবং নিত্য আগত ছাত্রীরা, সবাই মিলে - রাখী দেওয়া-নেওয়াটিতে মেতে যায়। তারা নিঃস্বার্থ ভালবাসায় বড়দের রাখী পরিয়ে প্রণাম জানায়, ছোটদের স্নেহ ভরে ও সখীদের প্রীতি দিয়ে রাখী পরিয়ে অনাবিল আনন্দ পায়, আধুনিক জড়বাদী, স্বাথলিপ্সু আত্মকেন্দ্রিক নীরস জীবনে আমাদের কন্যারাও পবিত্র প্রীতি ও শ্রদ্ধার বিনিময়

করে । এমনটি দুর্লভ দিবস আমাদের কাছে বছরে বছরে ফিরে আসে । এটি মিলন ও মৈত্রী মাধুর্য পূর্ণ একটি উৎসব । শ্রীভগবানের চরণে প্রার্থনা করি কবির ভাষায় -

‘বাংলার ঘরে যত ভাই বোন এক হউক (৩) হে ভগবান’...

বাংলার মাটি, বাংলার জল, বাংলার বায়ু, বাংলার ফল-
পুণ্য হউক, পুণ্য হউক, পুণ্য হউক হে ভগবান ॥

ঐশী হউক ঐশী হউক ঐশী হউক হে ভগবান ॥

বাংলায় বাংলায় বাংলায় বাংলায় বাংলায় বাংলায়

স্বাধীনতার অমৃত মহোৎসব

প্রব্রাজিকা ভাস্বরপ্রাণা

ভারতের স্বাধীনতা লাভের ৭৫ বছর পূর্তি উৎসবকে ‘অমৃত মহোৎসব’ রূপে উদ্যাপনে যথোচিত ব্যবস্থাপ্রহণে তৎপর হয়েছে ভারত সরকার । খুবই প্রশংসনীয় এই উদ্যোগ । নামকরণটিও শ্রবণ-মধুর ।

মানব জীবনের অপর নাম স্বাধীনতা । তাই স্বাধীনতার মতন এমন অমৃত আর কি আছে? একটি দেশ ও জাতির রাজনৈতিক স্বাধীনতা – সে যে কি পরমবস্তু, তা ভারতীয় আমরা, যারা অন্য শাসন ব্যবস্থার অধীন হয়ে থেকেছি সুদীর্ঘকাল, তারা মনে মনে অনুধাবন করেছে এবং এই পরাধীনতার হাত থেকে মুক্তি লাভের জন্য প্রাণপণ সংগ্রাম চালিয়ে গেছে জাতিগত ভাবে । কত অমূল্য জীবনের বিনিময়ে, কত রুধির ঝরণের পথ পেরিয়ে, এই স্বাধীনতা লাভ আমাদের । কবির ভাষায় – ‘মুক্তির মন্দির সোপানতলে, কত প্রাণ হ’ল বলিদান, লেখা আছে অশ্রুজলে’ ।

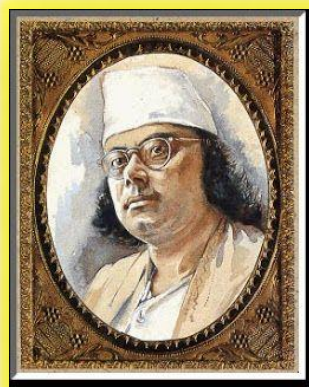
কি আশ্চর্য সমাপতন, যে কাজী নজরুলের ‘বিদ্রোহী’ কবিতাটিরও এবার শতবর্ষ পূর্তি হ’ল, যে অগ্নিস্রাবী ছন্দবদ্ধ বাণী ভারতের নারী-পুরুষ, যুবক-বৃদ্ধ, সকলের হৃদয়ে বিদেশ শাসন উচ্ছেদের জন্য এক তীব্র বিদ্রোহানল জাগিয়ে দিয়ে তাদের এককালে উৎসাহ, উত্তেজনা ও উদ্দীপনায় যেন মাতোয়ারা করে দিল । ‘বল বীর, বল উন্নত যম শির’ – এই বীরবাণী যেন একটি টর্নেডোর মতন আছড়ে পড়ল আবালা-বৃদ্ধ-বনিতার বুকের ওপর । ‘আমি মানি নাকো কোন আইন, ... আমি টর্নেডো, আমি ভীম ভাসমান মাইন ... আমি বিদ্রোহী, বিদ্রোহীসূত বিশ্ববিধাতুর । ... আমি সেই দিন হব শান্ত, যবে হত্যাচারীর খজা কৃপাণ ভীম রণভূমে রণিবে না, ... যবে উৎপীড়িতের ক্রন্দন রোল আকাশে বাতাসে ধ্বনিবে না’... এ যেন সম্মুখ যুদ্ধের দামামা বাজিয়ে দিল, লক্ষ্য তরবারি যেন ঝলসে উঠলো একসঙ্গে, তার ঝনঝনানি যেন কানের মধ্যে দিয়ে মর্মে প্রবেশ করলো । রক্তে আগুন ধরিয়ে দেওয়া এই কবিতাটি শুনেছি একসপ্তাহে তিনবার ছাপতে হ’য়েছিল প্রচুর সংখ্যায় ।

আজ আমরা রাজনৈতিকভাবে স্বাধীন । কিন্তু ভেবে দেখার সময় এসেছে, সত্যিই কি আমরা স্বাধীন হ’য়েছি? স্বামী বিবেকানন্দ যেদিন ঢাকায় বিপ্লবী হেমচন্দ্র ঘোষকে বলেছিলেন, “আগামী ৫০ বছর আমাদের দেশমাতৃকাই একমাত্র উপাস্য হোন, অন্যান্য দেবতারা এখন ঘুমান, ক্ষতি নেই,” তার ঠিক ৫০ বছর পরেই ভারত স্বাধীনতা লাভ করেছে । তিনি একই সঙ্গে আমাদের সচেতন করে বলেছেন, শুধু স্বাধীনতা পেলেই হবে না, তাকে রক্ষা

করবার দায়িত্বও নিতে হবে নিজেদের সর্বতোভাবে তার উপযোগী করে । বিদেশী শাসন মুক্ত হ'লেও, আমরা যথার্থ স্বাধীন হ'তে পারিনি, এ ব্যাপারেও স্বামীজী আমাদের সতর্ক করে দিয়েছেন এই বলে, “We are slaves to our sense organs”। আমরা ব্যক্তিগতভাবে ভোগ-সুখের পরাধীন; যত দিন না এই দাসত্ব শৃঙ্খল থেকে আমরা মুক্তিলাভ করবো, আত্মস্বাধীনতা না প্রাপ্ত হ'ব, যার মধ্যে দিয়ে আমাদের আত্মবিকাশের মহিমা প্রকাশিত হবে, যা আমাকে এক মহান আদর্শের অভিমুখী করবে; ভোগ লোলুপতার আধিক্য আমাকে মনুষ্যতর প্রাণীতে অবনত না করে, ত্যাগ, পরার্থপরতা নিরপেক্ষভাবে সকলের প্রতি ভালবাসা ও সহানুভূতিতে, সর্বোপরি নিজ মাতৃভূমির প্রতি ঐকান্তিক দায়বদ্ধতায় আমার মনকে ঋদ্ধ করবে, ততদিন শুধুমাত্র রাজনৈতিক স্বাধীনতা প্রাপ্তি বোধ হয় দেশ ও ব্যক্তিগত ভাবে আমাদের উন্নত করতে পারবে না । স্বামীজীর মতে জনবল, শিক্ষাবল, অর্থবল ও বুদ্ধিবল – এসবই পীড়নের সহকারী, যদি না এগুলিকে জনস্বার্থে ব্যবহার করা হয় ।

আমাদের যে সকল মহাপুরুষ – মহাত্মা গান্ধীজি, নেতাজী, শ্রীঅরবিন্দ, চিত্তরঞ্জন দাস প্রমুখ ও অন্যান্য জীবন উৎসর্গকারী স্বদেশপ্রেমিকদের জীবন ও বাণী দ্বারা উদ্বুদ্ধ হয়েছি, তাঁদের আজ স্মরণ করার একান্ত প্রয়োজন হয়ে পড়েছে । আজকের স্বাধীনতার ‘অমৃত মহোৎসবে’ সেই সব অমৃতপুরুষদের সঙ্গে আমাদের জীবনের, আমাদের হৃদয়ের রাখীবন্ধন হোক, এই আজকের দিনে আমাদের অন্তরের প্রার্থনা । শুভচেতনার আলোকে আমাদের আগামী দিনের পথচলা শুরু হোক নব উদ্যোগ ও নব প্রেরণায় ।

‘সর্বঃ সদ্‌বুদ্ধিমাগ্নোতু ।’

দেবভাষা

প্রব্রাজিকা বেদরূপপ্রাণা

যা কিছু মার্জিত বা পরিশীলিত তাকেই আমরা সংস্কৃত বলি। একটা ভাষাকে যখন ‘সংস্কৃত’ বলা হচ্ছে, তাঁর অর্থ হল ভাষাটি এমন কিছু ভাবের ধারক যা আমাদের আচার-আচরণ-ব্যবহার এবং মানসিকতায় সুসংস্কার নিয়ে আসে। সংস্কৃতকে বলা হয় দেবভাষা। ‘দেবভাষার মানে হল দেবতাদের কথ্য ভাষা’ – ঠিক এই অর্থকে যথার্থ বলে মনে হয় না। বরং ‘দেবভাষা’ বলতে এমন এক ভাষাকে আমরা বোঝাতে পারি যা আমাদের দেবত্ব উন্নীত করে। পৌরাণিক চারহাতের দেবতা নয় – দেবত্ব হল কিছু গুণের সমাবেশ। কোন মানুষকে দেখে আমরা বলি – ‘মানুষ নন, ইনি দেবতা’ – কারণ তাঁর গুণাবলী মানবিক দুর্বলতাকে ছাপিয়ে যায়। স্বামী বিবেকানন্দ একবার কথাপ্রসঙ্গে শ্রীরামকৃষ্ণদেবের একনিষ্ঠ ভক্ত বলরাম বসুকে লিখেছিলেন, ‘ছিলেন গরু, হইয়াছেন মানুষ, হইবেন দেবতা’। এই বিবর্তন আক্ষরিক নয়। পশু স্বভাব থেকে যুক্তিবান মানুষে প্রাথমিক পরিবর্তন, তারপর হৃদয়বান দেবত্ব উন্নতি – বিবেকানন্দ এটাই বোঝাতে চেয়েছিলেন। দেবস্বভাবে যুক্তিবুদ্ধির সঙ্গে থাকে প্রেম-ভালবাসা-ক্ষমা-দয়া ইত্যাদি হৃদয়বৃত্তি।

সংস্কৃত ভাষাকে যখন দেবভাষা বলা হয় তখন মনে হয় – এই দ্যোতনাটি তার মধ্যে লুকিয়ে থাকে। কেবল সভ্য জগতের তথাকথিত সংস্কৃতিবান মানুষকেই যে ‘সংস্কৃত’ বলা হবে তা নয়। সংস্কৃতিতে থাকবে মানবিকতার স্পর্শ – থাকবে দেবত্বের স্পর্শ, থাকবে মুক্তির স্পর্শ। সহস্র সহস্র বছর ধরে ভাষাটিকে নিয়ে কত পরীক্ষা নিরীক্ষা চলেছে। ক্রমে ক্রমে ভাষা বহু বিচিত্র ভাববহনের উপযোগী হয়েছে। ভাষার অক্ষরগুলি মন্ত্রে পরিণত হয়েছে – যে মন্ত্রের মননে ত্রাণ আসে, উর্ধ্বায়ন আসে। সেই গভীর ভাববাহী শব্দের সঙ্গে শব্দ জুড়ে গড়ে উঠেছে বিরাট সম্পদভান্ডার। মানুষকে দেবতায় রূপান্তরিত করার পথনির্দেশ পাওয়া যায় এ ভাষায়, সেজন্যই এ ভাষাকে আমরা বলি ‘দেবভাষা’।

रक्षावक्त्रनम्

(अर्पिता अधिकारी - तृतीयवर्षीया)

रक्षावक्त्रनं मम प्रियः उ०सवः । एषः एकः धार्मिकः उ०सवः । अस्य उ०सवस्य भारतीयसंस्कृत्याम् अतीवमहत्त्वपूर्णं स्थानं वर्तते । रक्षावक्त्रनं ब्राह्मभगिनीनां स्नेहस्य प्रतीकमस्ति । एतेन उ०सवेन परस्परसौहार्दं वर्धते । एषः उ०सवः श्रावणमासस्य पूर्णिमायां भवति । एषः उ०सवः सर्वत्र आनन्दं तथा उ०साहं प्रसारयति । सर्वाः भगिन्यः स्वब्राह्मणां करे सूत्रं वक्त्रं । सूत्रमयानि बह्विधानि सन्ति । प्रत्येकं ब्राह्मणं भगिन्यै उपहारं प्रददाति । 'अहं तव रक्षणं करिष्यामि' इति आश्वासनं च ददाति । अस्मिन् दिने ब्राह्मणः भगिन्यः च परस्परं मेलितुं बह्वप्रयासं कृत्वा मोदन्ते । अन्यथा अन्तर्जालस्य सहायतया ब्राह्मण उपहारं, भगिनी सूत्रमयं च प्रेषयतः । सैनिकानामपि करेषु महिलाः सूत्रमयानि वक्त्रं । एतस्मिन् दिने गृहे मिष्टान्नसज्जा अनुपमा । एतद् दिनं 'नारिकेलपूर्णिमा' इति नाम्ना अपि ज्ञातम् । धीवराः सागराय नारिकेलानि समर्प्य तं पूजयन्ति । केन्द्रियशासनेन अयं दिवसः 'संस्कृतदिवसः' इति रूपेण स्वीकृतः । अस्मिन् दिने भारतवर्षे स्थाने स्थाने संस्कृतो०सवाः अपि भवन्ति । एतेभ्यः सर्वेभ्यः कारणेभ्यः अयमु०सवः मह्यमतीव रोचते ।

*** **

स्मृतिपटे मे महाविद्यालयः

(ऽम्पिता जामानः, तृतीयवर्षीया)

विद्यालयजीवनमतिक्रम्य २०१९-ऽश्वीयादे जुलाऽमासस्य २५-दिनाङ्के अहं विद्याभवेन प्रवेशं कृतवती । मनसि अज्ञातमेकं भयं क्रीडति स्म । परन्तु विद्याभवनं प्रविश्य ऋणमात्रेण सर्वभयं पलायितमपूर्वानन्दः च अनुभूतः । मित्राणि आचार्याः च अज्ञाताः । केवलं संस्कृतविभागस्य कक्षासंख्या द्वितीया इति ज्ञाता आसीत् । तत्र गच्छा अनेकानि अपरिचितानि मुखानि दृष्ट्वा नवमित्रैः सह मिलितवती । ततः आचार्याः आगताः । एषः स्मरणीयः ऋणः यदा छात्राः शिक्षकैः सह मिलितवत्यः । प्रथमदिवसः बहूँसाहेन गच्छति स्म । लेखनवेलायामधुना पुनः पुनः आत्मानं विस्मरामि तेषां सुवर्णदिवसानां स्मृत्याम् । यदि

কেবলং তানি দিবসানি পুনঃ প্রাপ্তং শঙ্কামি স্ম! শিক্ষাজীবনে শিক্ষিকাণামতুলনীয়ং প্রেম, প্রোৎসাহনং সমর্থনং চ প্রাপ্তানি । অধ্যাপিকাঃ নিঃস্বার্থপ্রেম্ণাঃ প্রতিরূপাঃ । তাসাং মহত্বং মম জীবনে ভূশং স্বীকার্যম্ । আচার্যাঃ - পিতরৌ, মিত্রাণি, শুভার্থিনঃ চ ইব । তাঃ সরলাঃ নিষ্কপটহৃদয়াঃ চ । যাসাং সংসর্গেণ সর্বং জীবনস্য তমঃ নিবর্ততে । কস্যামপি পরিস্থিত্যাং বটবৃক্ষবৎ রক্ষণং তাসামুদ্দেশ্যমস্তি । তাঃ সর্বদা সংপুরুষঃ কথং ভবেদिति শিক্ষয়ন্তি । তাঃ সর্বাঃ মাং প্রেম্ণা আশীর্বাদং কৃৎস্বা মম শিক্ষাজীবনং পুরিতবত্যঃ । জগতি কুত্রাপি সতী তাসাং স্থানং মম হৃদয়ে সমমেব স্থাস্যতি । প্রবহমানকালে শনৈঃ শনৈঃ জীবনস্য স্মরণীয়াঃ দিবসাঃ অন্তর্ধীয়ন্তে । অদ্যাপি সংস্কৃতভবনং, স্বামিজিভবনং, পুষ্পোদ্যানং, গ্রন্থাগারং চ অনুভবামি । পুস্তকালয়স্য চিন্তায়াং প্রথমং পুস্তকালয়মাতাজিমহাভাগায়াঃ মুখং মম মনসি ভাসতে । অবিস্মরণীয়ং বিদ্যাভবনং মম স্বপ্নানাং প্রাসাদঃ । মম বিদ্যাভবনং মম জীবনস্য সুবর্ণময়ঃ অধ্যায়ঃ ॥

*** **

রক্ষাবন্ধনম্

(মীনাঙ্কী দাসঃ, তৃতীয়বর্ষীয়া)

অস্মিন্ সংসারে দুঃখানামাধিক্যং বর্ততে । সর্বে জনাঃ সুখমিচ্ছন্তি । দুঃখিতানাং দুঃখহরণে পর্বণাং প্রমুখং স্থানং বর্ততে । ভারতবর্ষে অপি বহবঃ মহোৎসবাঃ প্রচলিতাঃ । তদ্যথা - রক্ষাবন্ধনং, বিজয়াদশমী, দীপমালিকা, হোলিকোৎসবশ্চ । তেষু অপি রক্ষাবন্ধনং মুখ্যতমম্ । রক্ষাবন্ধনং মম প্রিয়ঃ উৎসবঃ । আদি-ভারতীয়-সংস্কৃতৌ ভ্রাতুঃ রক্ষায়ৈ ভগিন্যা ঈশ্বরায় কৃতা প্রার্থনা এব রক্ষাবন্ধনম্ । ভগিনী ঈশ্বরং প্রার্থয়তে যৎ, 'হে ঈশ্বর! আপত্তিভ্যঃ রোগেভ্যঃ দুষণেভ্যঃ চ মম ভ্রাতুঃ রক্ষণং করোতু' ইতি । এতাং প্রার্থনাং কুর্বতী ভগিনী ভ্রাতুঃ হস্তে রক্ষাসূত্রবন্ধনং করোতি । ভগিন্যাঃ হৃদি স্বং প্রতি নিঃস্বার্থং প্রেম দৃষ্ট্বা ভ্রাতা ভগিন্যৈ বচনং দদাতি যৎ, 'অহং তব রক্ষাং করিষ্যে' ইতি । ততঃ উভৌ পরস্পরং মধুরং ভোজয়তঃ ।

অনেন পর্বণা একা ঐতিহাসিকী কথা অপি সম্বন্ধা অস্তি । একদা ইন্দ্রাণী স্বপত্যুঃ ইন্দ্রস্য হস্তে দানবেভ্যঃ রক্ষণার্থং রক্ষাবন্ধনমকরোৎ । ইন্দ্রঃ তেন এব রক্ষাসূত্রেণ দৈত্যং বলিং ববন্ধ ।

‘येन राजा बलिर्बद्धो, दानवेन्द्रो महाबलः ।

तेन स्वां प्रतिबन्धामि, रक्षे मां च ल मां च ॥’

तदा प्रभृति अयमुंसवः भवति । अनुश्रयते यं राज्ञी कर्णवती मुगलराज-हमायू-नृपतेः पार्श्वे स्वरक्षार्थं रक्षासूत्रं प्रेषितवती । हमायूः अपि तां भगिनीं मत्वा तस्याः रक्षामकरोत् । प्राचीनकाले ऋषयः ब्राह्मणाश्च अस्मिन् पर्वणि यजमानानां हस्तेशु रक्षासूत्रं बध्नुन्ति स्म । यजमानाश्च तेषां जीवननिर्वाहार्थं पर्याप्तं धनं यच्छन्ति स्म । लोके अयमुंसवः ‘राथी’ इति नाम्ना उच्यते । रक्षासूत्रमविच्छिन्नतायाः प्रतीकत्वेनापि परिगण्यते । मौक्तिकमालायाः पुष्पमालायाः च आधारः यथा सूत्रं भवति । तथैव रक्षासूत्रं प्रेमप्रतीकत्वेन जनानां सम्बन्धस्य आधाररूपं मन्यते ।

*** **

नारीशिक्षा

(सुपर्णा दे, तृतीयवर्षीया)

एकाधारेण नारी पुरुषस्य अर्धाङ्गिणी, सहधर्मिणी, सहकर्मिणी, सहचारिणी, जननी, भगिनी, जाया...। समाजस्य चक्रद्वयं - समाजोपवनस्य पुष्पद्वयं च - पुरुषः तथा नारी - मुद्रायाः पार्श्वद्वयमिव परस्परं परिपूरकमविच्छेद्यं च । यस्मिन् समाजे स्नेहमयी, करुणामयी, वात्सल्यमयी नारी अवहेलिता तस्य समाजस्य उन्नतिः कदापि न संभवेत् । सत्यमुक्तं मनूना - यत्र नार्यस्तु पूज्यन्ते, रमन्ते तत्र देवताः । यत्रैतान्तु न पूज्यन्ते, सर्वान्तुत्राफलाः क्रियाः ॥

माता यदि अशिक्षिता तर्हि सम्पूर्णः परिवारः मूर्खः । अतः जातिनिर्माणाय उत्तमा मातृशक्तिः । नेपोलियन अपि अबदत् - Give me Good Mothers and I will give you a Good Nation.

वैदिककाले नारी-ऋषीणां मन्त्राः लभ्यन्ते । ताः दाक्षायिणी, सावित्री, शची, लोपामुद्रा, उर्वशी, घोषा, रात्रिश्च सन्ति । विवाहात् पूर्वं सम्यक् स्वास्थ्यं भवेदिति कथनमपालायाः । ततः पूर्वं शिक्षाग्रहणं, वीरपत्युः लाभः, युवतिप्रेमावहस्य विद्या न भवतीति स्पष्टकथनं घोषायाः । अग्लेरूपसनायाः सत्सम्पत्तिप्राप्तेः आवर्तनं वर्तते इति विश्ववारायाः मतम् । बध्नाः सम्मानविषये सावित्रीयाः कथनं निर्दुष्टं वर्तते । एवमेव स्नेह-प्रेम-दया-दाक्षिण्य-श्रद्धा-भक्ति-स्वास्थ्य-समृद्धि-युक्तः परिवारः काञ्चित् आसीत् । कविना कालिदासेन तु नारीणां सर्वाणि

রূপাণি একত্র উদ্ভাব্যন্তে - গৃহিণী সচিবঃ সখী মিথঃ, প্রিয়শিষ্যা ললিতে কলাবিধৌ ।
সত্যমুক্তং রাধাকৃষ্ণবর্ণেণ - The position of women in our society is a true index
of its cultural and spiritual level.

*** **

গীতায়্যা: গোপাল:

(কথা কর্মকার:, দ্বিতীয়বর্ষীয়া)

কস্মিংশিচং গ্রামে গীতা নাম্না একা চতুর্দশবর্ষীয়া বালিকা আসীৎ । তস্য্যা: নিজভ্রাতা নামসীৎ । অতঃ গীতা প্রতিদিনং স্বগৃহে লঘুগোপালমূর্ত্যা সহ ক্রীডতি স্ম । অয়ং গোপাল: পরমেশ্বর: শ্রীকৃষ্ণ: । গীতা তং 'গোপালভ্রাতা' ইতি সম্বোধয়তি স্ম । সা প্রতিদিনং প্রাতঃকালে গোপালং পুষ্পাণি চিহ্না অলঙ্করোতি স্ম, সা যং কিমপি খাদতি স্ম তং গোপালায় অয়চ্ছং । গীতা গোপালং বহুস্নেহমকরোৎ । অতঃ তস্য্যা: ভ্রাতা গোপাল: সদা তস্য্যা: রক্ষণমকরোৎ । সা ভ্রাতৃষে প্রতিবর্ষং গোপালে চন্দনং ধারয়তি স্ম, পুনঃ রক্ষাবন্ধনস্য দিবসে সা গোপালস্য হস্তে রক্ষাং বন্ধাতি স্ম ।

তথা একস্মিন্ রক্ষাবন্ধনদিবসে গীতা অতিস্বরগ্রস্তা । গীতা শয়্যায়ামেব অবদৎ - গোপাল ভ্রাতঃ! অদ্য কথং ভবতঃ হস্তে রক্ষাং স্থাপয়ামি ? অহমদ্য অতিরুগ্ণ: অতঃ তথা কর্তুং ন শক্লোমি । ততঃ সা বহু রোদিতুমারব্ধা । পরন্তু গীতা আশাং ন ত্যক্তা মাত্রা নিরুৎসাহিতাপি গোপালস্য হস্তে রক্ষাং ধারয়িতুং প্রস্থিতবতী । গীতায়্যা: আবস্থাং দৃষ্ট্বা ভ্রাতু: গোপালস্য অপি অশ্রুপাত: । তয়ো: বিচিত্র: ভ্রাতৃ-ভগিনী-সম্বন্ধ: । গীতায়্যা: মাতা সহসা তত্র আগত্য অপশ্যৎ যং - অশ্রুসিক্তা গীতা কেনাপি সহ সম্ভাষণং করোতি ? সহসা অপি গীতা বদতি - ভ্রাতা মিষ্টান্নং খাদতু! মিষ্টান্নং খাদতু!

তদা তস্য্যা: শরীরং স্বরমুক্তম্ । মাতা অচিন্তয়ৎ যং - কন্যা গীতা সত্যমেব ঈশ্বরদর্শনং করোতি । পিতরং চ আহূয় ভ্রাতৃভগিন্যো: ইদং সুন্দরং রক্ষাবন্ধনদৃশ্যং দর্শিতবতী ।

*** **

পাষণ: ঈশ্বর:

(প্রিয়ঙ্কা মণ্ডল:, দ্বিতীয়বর্ষীয়া)

রমেশ: প্রতি দিনং কার্যং কর্তুমগচ্ছৎ । তস্য পাদয়ো: একা ক্ষুদ্রা শিলা পততি স্ম । প্রতিদিনং শিলামবলোক্য স: পুনঃ প্রয়য়ো । কতিপয়দিনানন্তরং পরিত: মলেরিয়ামাহামারী আরব্ধা । যদা বৈদ্য: অপি নিষ্ক্রিয়: জাত: তদা গ্রামে একস্য বিশালস্য বৃক্ষস্য অধ: এক: শিলাখণ্ড: ঈশ্বরত্বেন পূজ্যতে স্ম । রমেশ: শিলাপূজাং ন বিশ্বসিতি যত: তেন মন্যতে যং

शिलायामीश्वरस्य अस्तिद्वङ्गं न शक्नोति । प्रतिदिनं मार्गेण गच्छन् स पूजां दृष्टवान् । केषुचिं
दिनेषु एव तस्य समीपस्थाः जनाः महारोगेण हताः । क्रमेण रमेशः अपि शक्तिहीनः
अभवत् । जीवनस्य न कापि इच्छा । भार्यायाः वचनेन सः ईश्वरं प्रार्थयितुं बाध्यः
अभवत् । अतः तत्र गत्वा दृष्टवान् यत् तत्पादप्रहरितशिलायाः एव पूजनं सिन्दूरपुष्पैः
क्रियते । रमेशः किमपि न वदन् चिन्तयित्वा अश्रुपातमकरोत् हृदये च स्वीकृतवान् यत् -
शिला एव ईश्वरः ।

*** **

प्रकृतिकन्या शकुन्तला

(जयश्रीः मंगलः, प्रथमवर्षीया)

एकदा पश्चिणा एका शिशुकन्या उद्भूता । तपोवनस्य रश्माकर्तुः कण्ठमूनेः दयातः सा आश्रयं प्राप्नुवती । तस्याः नाम शकुन्तला - सा अतीवसुन्दरी । नृपः दूष्यन्तः मुक्कः भूषा तयोः गान्धर्वमतेन विवाहः सम्पन्नः जातः । ततः राजा दूष्यन्तः राज्यां प्रत्यागतः, शकुन्तला च कालक्रमेण गर्भवती अभवत् । एकदा शकुन्तला दूष्यन्तचित्तमग्ना यदा दूर्वासो तपोवनमागतः । परं काञ्चिद् प्रतिश्रियां न प्राप्य सः शकुन्तलां शप्तवान् -

विचिन्तयन्ती यमनन्यमानसा, तपोवनं वेत्सि न मामुपस्थितम् ।

स्मरिष्यति त्वां न स बोधितोऽपि सन्, कथां प्रमत्तः प्रथमं कृतमिव ॥ (४.१)

कण्ठमूनिः तपोवनाश्रमं प्रत्यागत्य सर्वं श्रुत्वा शकुन्तलां पतिगृह्य प्रेरितवान् । तया सह द्वौ शिष्यौ माता च गौतमी आसन् । शचीतीर्थे स्नानसमये स्मारकचिह्नमञ्जरातेन लुप्तं जातम् । शापवशात् दूष्यन्तस्य स्मृतिः विनष्टा जाता । यदा एकः धीवरः शचीतीर्थे रोहितमण्डस्य उदरे राजापुलीयकं प्राप्नुवान् तदा तं दृष्ट्वा नृपः दूष्यन्तः सर्वं स्मृतवान् । अन्तिमपर्वणि दैवबलेन दूष्यन्तः, शकुन्तला पुत्रः च भरतः पुनर्मिलिताः अभवन् ।

*** **

स्वामिविवेकानन्दः

(प्रिया मंगलः, प्रथमवर्षीया)

भारतवरेण्यस्य स्वनामख्यातस्य स्वामिनः विवेकानन्दस्य नाम को न जानाति । १८६७ख्रीष्टाब्दस्य জানুয়ারিमासस्य द्वादशदिवसे कलিকাতामहानगरस्य सिमलायां प्रख्यातदत्तवंशे तस्य जन्म । तस्य पितुः नाम विश्वनाथदत्तः, माता च भुवनेश्वरी देवी । तस्य बाल्यकालनाम नरेन्द्रनाथः । १८९७ख्रीष्टाब्दे आमेरिकायाः शिकागोनगरे महाधर्मसम्मेलने वेदान्तस्य तथा हिन्दुधर्मस्य च व्याख्यां कृत्वा सः सन्यासी विश्वविख्यातः अभवत् । विवेकानन्दस्य प्रचारः आसीत् - शिवज्ञाने जीवसेवा । जनसेवार्थं रामकृष्णसंघप्रतिष्ठा तस्य अन्यतमश्रेष्ठकीर्तिः । १९०२ख्रीष्टाब्दे जुलाई मासस्य चतुर्थदिवसे बेलूरमठे महामानवः विवेकानन्दः पञ्चदशं गतः ।

प्रकृति-दूषणम्

(बाबी सरकारः, प्रथमवर्षीया)

मानवप्रदूषणस्य आरम्भः तदा अभवत् यदा मनुष्यः आदिमकाले अग्निप्रखलनं कृतवान् । ततः मानवसभ्यतायाः प्रगतौ प्रदूषणं वर्धमानं भवति । कार्यालयवाहनैः सह जनसङ्ख्यावृद्ध्या वृक्षहृदनस्य गतिः अपि वर्धिता । औद्योगिकक्षेत्राणि नगराणि च पर्यावरणप्रदूषणस्य स्रोतांसि ।

१९५२तमे वर्षे लण्डननगरस्य औद्योगिकनगरे धूम्रपानेन हृदयस्य श्वासरोगस्य च दुष्प्रभावैः प्रायः ८००जनानां आकस्मिकमृत्युः अभवत् । १९४४तमे वर्षे भारतस्य भोपालनगरे Methyl isocyanate इति कारणेन सहस्राणां जनानां प्राणहानिः अभवदिति वयं सर्वे जानीमः । वैज्ञानिकानां मते अस्माकं पृथिव्याः वायुमण्डले द्विसहस्रकोटितन-Carbon dioxide इति पूर्वमेव संश्लिप्तमस्ति ।

*** **

महाकविः कालिदासः

(रिया बाईनः, प्रथमवर्षीया)

कालिदासः संस्कृतभाषायाः प्राचीनभारतस्य विशिष्टः कविः नाट्यकारः च । यद्यपि कालिदासस्य कृतयः अतिप्रसिद्धाः तथापि तस्य जीवनस्य विषये बहूनि किमपि न ज्ञायते । सः कालिदेव्याः भक्तः आसीत् । तस्य विवाहः राजकुमारी सह परन्तु यदा सा मूर्खकवेः अवमाननामकरोत् तदा सः नद्यां प्राणानत्यजत् । तस्य आराध्या देवी तं रक्षिष्व तस्मै वरं प्रदत्तवती । अनन्तरं राजविक्रमादित्यस्य नवरत्नेषु तस्य स्थानम् । कालिदासः मेघदूतं, कुमारसम्भवं, रघुवंशम्, ऋतुसंहारं प्रभृतीनि काव्यानि, अभिज्ञानशाकुन्तलं, विक्रमोर्वशीयं, मालविकाग्निमित्रं नाम नाटकत्रयं रचितवान् ।

*** **

ডোরকবিহীনং তৎ ডোরকম্ (আত্মোপলব্ধিঃ)

সাবেরী রক্ষিতঃ

দিনারম্বে দিনয়াপনে দিনাবসানে চ তব কঙ্কলকৃষ্ণলোচনদ্বয়াং জায়তে মম চালিকাশক্তিঃ । তব ওষ্ঠাধরং পরিব্যাপ্য বর্ততে যৎ স্মিতং হাস্যং তত্তু উদ্দীপয়তি মাং সমধিকম্ । আপদি হ্রমেব মে গতিঃ । বিপদি হ্রমেকমেব শরণ্যাতিশরণ্যম্ । বিষাদে যথা তথৈব হর্ষেহপি হ্রমেব মমাশ্রয়ঃ । যোগে যথা উৎফুল্লতয়া তব আততহাস্যং পশ্যতি তথৈব ক্ষেমেহপি প্রাপ্তস্য রক্ষণকার্যং সুষ্ঠুতয়া সম্পন্নার্থং তব স্নেহাশিষং প্রার্থয়ে । সংসারঃ যদা ভারবৎ অন্তরগ্লানিং সঞ্চারয়তি, যদা বিমর্ষতা ভবতি অভ্যধিকা, তদাপি তব সমুজ্জ্বলে কতোতিকে আশ্বাসয়তি মাম্ ।

কস্তুম্ ? হ্রং খলু মম প্রাণসথা শ্রীমধুসূদনঃ । সখিব মার্গং দর্শয়সি, অভিভাবকরূপেণ শাধি, পরিজনাঃ পৃচ্ছন্তি, কুতঃ আয়াতি ঈদৃশঃ বিশ্বাসঃ? ইয়ত্তু মূর্তিঃ কেবলং, স শরীরং নান্নানং দর্শয়তি সঃ । তুষ্টিং ভূত্বা অহং মনসা ভগামি, অহং জানামি, জানামি অহং – পথি দুর্ঘটনাকবলিতপিতুঃ পার্শ্বে সমাগতজনেষু, উন্মাদিনীৰ চিকিৎসালয়ং প্রতি ধাবিতস্য মম পার্শ্বে, পিতুঃ দীর্ঘদিনং যাবৎ অস্বস্থদশায়াং মনোবলং সঞ্চারয়িতুং পার্শ্বস্থিতেষু পরিচি তাপরিচিতার্ধপরিচিতেষু জনেষু মধ্যে অহমপশ্যং হ্রাম্ । ঘোরতরে অতিমারিকালে পিতুঃ অগ্নিময়াত্রায়াং ময়া সহ সমুপস্থিতেষু, মম শোকপ্রশমনে দূরাদন্তিকাদেব সান্তরিকসান্ত্বনাদানেন মাং সমাশ্বাসয়িতুং কৃতপ্রয়জ্ঞেষু জনেষু অহং তবৈব স্পর্শমনুভবামি । শোকে যথা তথৈব অনাবিলানন্দেহপি অনাত্মীয়জনানাং সোল্লাসমভিবাদনং যদা মাং সমধিকমুৎফুল্লং কৰোতি, তদা এব হ্রমেব ময়া উপলভ্যতে । বিবিধকায়াসু বিচিত্ররূপেষু পরমসখিব হ্রমসি মম জীবনং পরিব্যাপ্য ।

জীবনচর্যায়াং প্রতিপলমনুক্ষণমেব অহং হ্রামনুভবামি । নাহং কালুকবিঃ, নৈব মম বিদ্যাপতিতুল্যঃ ভক্তিরসঃ, কেবলং মনসি সুগ্ৰাস্তি কাচিৎ আকৃতিঃ – ‘হে বন্ধো! মে, হে অন্তরতর! জীবিতেহস্মিন্ যদেব সুন্দরং, সৰ্বং তৎধ্বনিতমস্তু সুৰৈঃ, প্রভো! তব গীতেন, তবৈব সঙ্গীতেন...।’

*** **

माता भूमिः पुत्रोऽहं पृथिव्याः

सञ्चमित्रा मुखार्जी

वैदिकमन्त्राः न खलु केवलं स्तुतिमूलकाः भवन्ति । अतः निरुक्तकारेण यास्काचार्येण सुप्रतिपादितं यं उच्चारचैरभिप्राये ऋषीणां मन्त्रदृष्टये भवन्ति इति । अस्य वक्तव्यस्य मुख्यनिदर्शनस्वरूपं भाति अथर्ववेदस्य पृथिवीसूक्तं भूमिसूक्तं वा ।

ऋग्वेदे ऋषेः भौमस्य पृथिवीमुद्दिश्य च चतुर्मन्त्रसम्बलितं सूक्तमेकं प्राप्यते । परन्तु अथर्ववेदस्य द्वादशकाण्डे सुदीर्घं भूमिसूक्तं दृश्यते । अस्य सूक्तस्य आथर्वन् ऋषिः, भूमिः च देवता । अस्मिन् भूमिसूक्ते त्रिंशत्संख्याकाः मन्त्राः वर्तन्ते । सूक्तेऽस्मिन् पृथिव्याः स्वरूपं वैशिष्ट्यं च सविस्तरं उपन्यस्तमस्ति ।

ऋग्वैदिकयुगे पृथिवी भूमिः वा ऋषिभिः सदा पूजिता आसीत् । अस्माकं जीवनेन सह एकमेवाद्वितीया परमसम्पर्कयुक्ता हि पृथिवी माता । शिशुः यथा मातुः क्रादे लालितः वर्धितः भवति तथैव पृथिव्याः वक्षसि मानवः स्वजीवनमतिबाहयति । सन्तानश्लेहेन पालयति अस्माकमियं पृथिवी ।

पृथिवी सर्वेभ्यः आश्रयं प्रयच्छति अन्नमपि ददाति इयं भूमिः । प्राणधारणार्थं प्राणिनां यस्य वस्तुनः प्रयोजनमस्ति तं पृथिव्यां प्रपद्यते । भूमौ उपादितेन शस्येन ऋधां निवृत्य वयं पृथिवीमातुः क्रादे सुखेन निवसामः ।

वैचित्र्यरञ्जिता खलु इयं पृथिवी । तत्र यथा सागराः विलसन्ति तथैव पर्वताः । सूक्तेऽस्मिन् भूमिदेव्याः मातृरूपं बन्धितम् ऋषिकविना । सत्यं शाश्वतनियमः दीक्षा स्तुतिः यज्ञः च इमां पृथिवीं धारयन्ति । उच्चनीचभूमिसम्पन्ना ओषधिवृक्षैः परिपूर्णा इयं पृथिवी अस्माकं कृते सुविश्रुता भवतु । तस्याः वक्षसि स्थानं प्रयच्छतु इति हि कवेः प्रार्थना ।

इह पृथिव्यामस्माकं पूर्वपुरुषाः विविधानि कर्माणि सम्पादयन्ति । देवासुराः संग्रामे प्रवृत्ताः भवन्ति । पृथिवीयं यथा मानवानामाश्रयदात्री तथा हि गो-अश्व-विहगानामाश्रयशला इति । विश्वम्बरा वसुधानी स्वर्गवक्षा अस्माकं भूमिमाता । निद्राहीनैः देवैः अप्रमादेन सर्वदा पृथिवी रक्षन्ते । अग्निनीकुमारद्वयस्य सुनिपुणैः हस्तैः विनिर्मिता पृथिवीयम् । भगवतः विष्णोः विचारणभूमिः भवति पृथिवी । अतः सा सर्वदा सुरक्षिता अभवत् । पुरा यदा यदा पृथिवी असुरैः आक्रान्ता बभूव, तदा तदा इयं पृथिवी शचीपतिना इन्द्रेण सुरक्षिता भवति । सा

पृथिवी मह्यं पुत्राय दुष्कं प्रददातु । पृथिवी अस्माकं मातृस्वरूपा, वयं खलु तस्याः
सन्तानाः । अतः कवेः मतं - 'माता भूमिः पुत्रोऽहं पृथिव्याः' इति ।

ऐदृशी पृथ्वी अस्माभ्यं पूर्णविज्ञानं ददातु, तेजः विदधातु इति हि अस्माकं प्रार्थना ।

*** **

कुन्तीकृता श्रीकृष्णस्तुतिः

(श्रीमद्भागवते महापुराणे प्रथमस्कन्धे अष्टमोऽध्यायः)

नमस्ये पुरुषं त्वाद्यमीश्वरं प्रकृतेः परम् । अलक्ष्यं सर्वभूतानामन्तर्बहिरवस्थितम् ॥१॥

Kuntī said: O Kṛṣṇa, I offer my obeisances unto You, because You are the original personality and are unaffected by the qualities of the material world. You are existing both within and without everything, yet You are invisible to all.

मायाजवनिकाच्छन्नमज्ञाधोक्षमव्ययम् । न लक्ष्यसे मूढदृशा नटो नाट्यधरो यथा ॥२॥

Being beyond the range of limited sense perception, You are the eternally irreproachable factor covered by the curtain of deluding energy. You are invisible to the foolish observer, exactly as an actor dressed as a player is not recognized.

तथा परमहंसानां मुनीनाममलात्मनाम् । भक्तियोगविधानार्थं कथं पश्येम हि स्त्रियः ॥३॥

You Yourself descend to propagate the transcendental science of devotional service unto the hearts of the advanced transcendentalists and mental speculators, who are purified by being able to discriminate between matter and spirit. How, then, can we women know You perfectly? ...

अथ विश्वेश विश्वात्मन्विश्वमूर्ते स्वकेषु मे । स्नेहपाशमिमं छिन्धि दृढं पाण्डुषु वृष्णिषु
॥२६॥

O Lord of the universe, Soul of the universe, O personality of the form of the universe, please, therefore, sever my tie of affection for my kinsmen, the Pāṇḍavas and the Vṛṣṇis.

त्वयि मेऽनन्यविषया मतिर्मधुपतेऽसकृत् । रतिमुद्वहतादद्धा गङ्गेवौघमुदन्वति ॥२७॥

O Lord of Madhu, as the Ganges forever flows to the sea without hindrance, let my attraction be constantly drawn unto You without being diverted to anyone else.

श्रीकृष्ण कृष्णसख वृष्णयृषभावनिधुग्रा-जन्यवंशदहनानपवर्गवीर्य ।

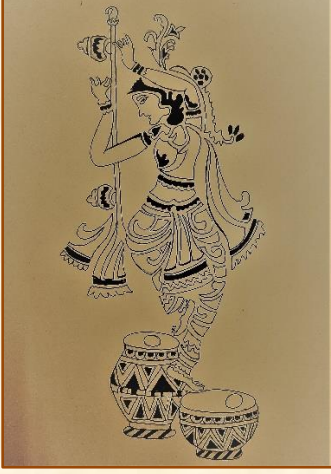
गोविन्द गोद्विजसुरार्तिहरावतार, योगेश्वराखिलगुरो भगवन्नमस्ते ॥२८॥

O Kṛṣṇa, O friend of Arjuna, O chief amongst the descendants of Vṛṣṇi, You are the destroyer of those political parties which are disturbing elements on this earth. Your prowess never deteriorates. You are the proprietor of the transcendental abode, and You descend to relieve the distresses of the cows, the brāhmaṇas and the devotees. You possess all mystic powers, and You are the preceptor of the entire universe. You are the almighty God, and I offer You my respectful obeisances.

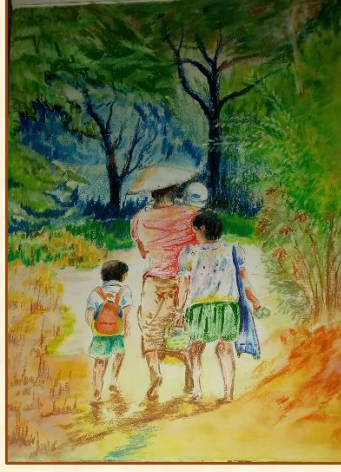

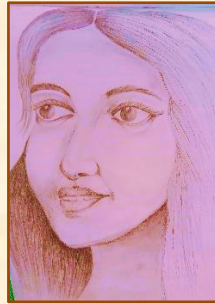
চিত্রপ্রদর্শনী

অনুরা রে

প্রিয়া মণ্ডল:

সুজাতা লোহার:

রিয়া বাইন:

শ্যামারানী দাস:

মিতা রায়: